

Bankructwa i upadłości przedsiębiorstw

– podstawowe problemy i obszary badawcze

Elżbieta Mączyńska

kierownik Katedry Zarządzania Finansami Przedsiębiorstwa, Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie (KNoP), Szkoła Główna Handlowa (SGH) w Warszawie

Biuletyn ten ma charakter specjalny, monotematyczny. Dotyczy bowiem wyników finalizowanych z końcem marca 2013 r. badań, realizowanych w ramach grantu N N112 180739 pt. „Efektywność postępowań upadłościowych”¹. Badania te realizowane były w ramach Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie SGH. Ich wyniki były poddawane wielu, także interdyscyplinarnym, dyskusjom w środowisku ekonomistów, prawników i przedstawicieli innych dyscyplin, a także praktyków oraz polityków. Zostały m.in. wykorzystane w pracach powołanego w 2012 r. przez Ministra Sprawiedliwości interdyscyplinarnego Zespołu Ministra Sprawiedliwości ds. Nowelizacji Prawa Upadłościowego i Naprawczego². W niniejszym Biuletynie prezentowane są wybrane referaty, refleksje i opinie (w tym medialne) stanowiące pokłosie otwartej, interdyscyplinarnej konferencji zorganizowanej w ramach Konwersatorium „Czwartki u Ekonomistów”³. Konferencja ta była ukierunkowana nie tylko na popularyzację wyników badań, ale przede wszystkim na poddanie ich interdyscyplinarnym ocenom i weryfikacjom, z uwzględnieniem dorobku i doświadczeń zarówno naukowców reprezentujących różne dyscypliny nauki, jak i praktyków życia gospodarczego, w tym zwłaszcza prawników.

W związku z burzliwymi przemianami, jakich obecnie doświadcza globalna gospodarka, waga problematyki bankructw i upadłości jest trudna do przecenienia. Świadczą

¹ Uczestnikami badań byli: prof. E. Mączyńska (kierownik badań), dr S. Morawska (SGH), A. Czapracka (sędzia Sądu Okręgowego w Poznaniu), P. Wieprzowski (doktorant SGH).

² *Vide* <http://ms.gov.pl/pl/novelizacja-prawa-upadlosciowego-i-naprawczego/>. W skład tego zespołu weszły m.in. uczestniczki omawianego tu grantu: prof. E. Mączyńska i dr S. Morawska.

³ Debata ta odbyła się 17 stycznia 2013 r. w ramach interdyscyplinarnego Konwersatorium „Czwartki u Ekonomistów” w Polskim Towarzystwie Ekonomicznym w Warszawie i miała charakter otwarty. Wzięli w niej udział przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych i różnych profesji, w tym przede wszystkim ekonomiści, prawnicy, socjologowie i in. Pełny zapis debaty zawiera jej stenogram zamieszczony na stronie internetowej PTE http://www.pte.pl/243_konferencje_cd.html. Debata została przygotowana przez Radę Programową w składzie: prof. Elżbieta Mączyńska (przewodnicząca), Szkoła Główna Handlowa, dr Sylwia Morawska, Szkoła Główna Handlowa, dr Artur Pollok, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, prof. Stanisław Rudolf, wiceprezes Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego.

o tym chociażby przebieg i trwanie kryzysu globalnego, zapoczątkowanego w USA w latach 2007–2008, oraz związanej z nim fali bankructw przedsiębiorstw w różnych krajach.

Kryzys globalny spektakularnie wykazał, że dokonujące się przemiany cywilizacyjne, postępujące procesy globalizacji, rozwój rynków kapitałowych i ponadnarodowych przedsiębiorstw oraz związana z tym złożona sieć powiązań w gospodarce sprawiają, że nie tylko gospodarka, przedsiębiorstwa, ale i ryzyko, w tym bankowe ryzyko niewypłacalności kredytobiorców oraz ryzyko ich bankructw, podlegają globalizacji, prowadząc do efektu domina. Towarzyszy temu nie tylko syndrom „za duży, żeby upaść”, ale także syndrom „zbyt powiązany, zbyt zglobalizowany, żeby upaść”. Rodzi to nowe wyzwania, ale i trudności badawcze, wynikające z zaciemniania i zmniejszania się transparentności przyczyn bankructw. Zmniejsza się przy tym przejrzystość procesów upadłościowych i bankructw przedsiębiorstw.

Stąd potrzeba i uzasadnienie podejmowania badań ukierunkowanych na teoretyczne i empiryczne identyfikowanie symptomów zagrożenia upadłością przedsiębiorstw oraz na poszukiwanie narzędzi umożliwiających optymalizację procesów i procedur upadłościowych, a także napraw, sanacji przedsiębiorstw i ich restrukturyzacji. Takie badania prowadzone są od kilku lat w SGH w Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie. Ich wyniki są regularnie publikowane⁴. Ponadto przekazywane są instytucjom zajmującym się tą problematyką. Wyniki te zostały wykorzystane m.in. w pracach Banku Światowego i Ministerstwa Sprawiedliwości (w tym w pracach powołanego w 2012 r. Zespołu Ministra Sprawiedliwości ds. Nowelizacji Prawa Upadłościowego i Naprawczego).

Do pogłębionych badań i refleksji skłaniają nie tylko, choć może obecnie przede wszystkim, turbulentne zjawiska związane z kryzysem globalnym. Konieczność i zasadność stałego monitorowania bankructw i upadłości przedsiębiorstw, ale też gospodarstw domowych (czyli tzw. upadłości konsumenckiej) wynika przede wszystkim z faktu, że zjawiska te stanowią nieodłączny element gospodarki rynkowej, nieodłączny element kapitalizmu. Nieprzypadkowo też mawia się, że *kapitalizm, w którym nie zdarzają się bankructwa i upadłości, jest jak chrześcijaństwo bez piekła*. Dotyczą one przedsiębiorstw, gospodarstw domowych, ale i krajów. Mogą dotyczyć każdego z nas, co tak fascynująco przedstawił np. Janusz Korczak w książce „Bankructwo małego Dżeka”⁵. Problematyka kryzysów, w tym bankructw, jakich doświadczają przedsiębiorstwa i gospodarstwa domowe, to problem niemalże stary jak świat, znajduje miejsce w wielu publikacjach nie tylko współczesnych. Dowodzą tego rozmaite starodruki (wybrane ich fragmenty zawiera Aneks). Jednakże w ostatnich latach debata na temat kryzysów, bankructw i upadłości spektakularnie się zintensyfikowała, co wiąże się z turbulentnymi zjawiskami, jakie przyniósł zapoczątkowany w okresie 2007–2008 w USA globalny kryzys finansowy.

Bankructwa i upadłości to zjawiska tak naturalne jak życie i śmierć. Mają do spełnienia funkcję *katharsis*, czyli niezbędnego oczyszczania rynku, eliminowania z niego jednostek

⁴ Vide m.in. opublikowane w SGH monografie, prace zbiorowe: 1. *Ekonomiczne aspekty upadłości przedsiębiorstw w Polsce*, red. E. Mączyńska, 2005; 2. *Zagrożenie upadłością*, red. K. Kuciński, E. Mączyńska, 2005; 3. *Bankructwa przedsiębiorstw. Wybrane aspekty instytucjonalne*, red. E. Mączyńska, 2009; 4. *Meandry upadłości przedsiębiorstw. Klęska czy druga szansa*, red. E. Mączyńska, 2010; 5. *Cykle życia i bankructwa przedsiębiorstw*, red. E. Mączyńska, 2011; 6. *Ekonomia i prawo upadłości przedsiębiorstw. Zarządzanie przedsiębiorstwem w kryzysie*, red. S. Morawska, 2012; 7. *Procesy upadłościowe i naprawcze w Polsce na tle doświadczeń Unii Europejskiej*, red. E. Mączyńska, 2013; 8. *Upadłości, bankructwa i naprawa przedsiębiorstw*, red. A. Adamska, E. Mączyńska, 2013.

⁵ Książka ta ukazała się w Polsce po raz pierwszy w 1924 r. i została obecnie wznowiona, vide J. Korczak, *Bankructwo małego Dżeka*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2012.

niewypłacalnych, niemogących sprostać jego regułom i wymogom efektywności rynkowej. Dzięki takiej eliminacji infekcja niewypłacalności nie rozprzestrzenia się na zdrowe organizmy, co potęgowałoby epidemiczny efekt zarażania, efekt domina upadłości.

Bankructwa i upadłości wiążą się z niemożnością regulowania zobowiązań płatniczych i pełnego spłacenia zaciągniętych długów. Dochodzi do tego w sytuacji, gdy wartość długów przekroczy wartość majątku (aktywów) dłużnika, bądź w następstwie innych okoliczności (np. niewypłacalności kontrahentów) skutkujących utratą płynności.

W analizach tej problematyki istotne jest odróżnianie bankructwa jako kategorii ekonomicznej od upadłości jako kategorii prawnej. Bankructwo to niepowodzenie w biznesie, jednak nie zawsze bankruci lub ich wierzyciele wnoszą do sądu sprawy o wszczęcie postępowania upadłościowego. Występują bowiem liczne przypadki tzw. cichych śmierci przedsiębiorstw, które, mimo że zbankrutowały w sensie ekonomicznym, to ich długi zostały spłacone z innych źródeł, np. z rodzinnych zasobów przedsiębiorcy. Przy tym, zgodnie z obowiązującymi regulacjami prawnymi, procesy upadłościowe nie mogą być wszczynane w sytuacji, gdy majątek niewypłacalnego dłużnika (tzw. masa upadłościowa) nie wystarcza na pokrycie kosztów postępowania sądowego.

Dlatego też prawie żadne dostępne statystyki nie dają pełnego obrazu bankructw, ani w wymiarze krajowym, ani globalnym. To m.in. dlatego problematykę tę cechuje niedostateczne rozpoznanie i idąca w ślad za tym wysoce niesatysfakcjonująca efektywność procedur upadłościowych, co przekłada się na znaczne, wymierne i niewymierne straty w gospodarce oraz negatywne następstwa społeczne.

Choć globalizuje się świat, globalizuje się biznes, to ciągle jeszcze czyni się zbyt mało, aby w skali globalnej ucywilizować procesy bankructwa – i to mimo że z bankructwem przedsiębiorstwa może się wiązać globalny efekt domina. Stąd potrzeba podejmowania prac badawczych, programowania i wdrażania zmian instytucjonalnych, w tym regulacji prawnych, podejmowania działań edukacyjnych, a także debat i konsultacji na ten temat.

Ważnym forum służącym upowszechnianiu i dyskusowaniu wyników badań prowadzonych na temat upadłości przez zespół KNoP SGH są m.in. konferencje. Służy temu zapoczątkowany w 2009 r. cykl konferencyjny KNoP SGH „Ekonomia i prawo upadłości przedsiębiorstw”, w który wpisują się także konferencje związane z prezentacją wyników przedstawianego w niniejszym Biuletynie grantu „Efektywność postępowań upadłościowych”. Na poświęconej tym wynikom konferencji w ramach Konwersatorium „Czwartki u Ekonomistów” referaty wprowadzające wygłosili naukowcy, eksperci i sędziowie sądów upadłościowych: Anna Czapracka (sędzia Sądu Okręgowego w Poznaniu), Stefan Kawalec (ekspert Capital Strategy), prof. Elżbieta Mączyńska (KNoP SGH), dr Sylwia Morawska (KNoP SGH), sędzia Janusz Płoch (przewodniczący VIII Wydziału Gospodarczego ds. Upadłościowych i Naprawczych Sądu Rejonowego dla Krakowa-Śródmieścia oraz przewodniczący powołanego w kwietniu 2012 r. Zespołu Ministra Sprawiedliwości ds. Nowelizacji Prawa Upadłościowego i Naprawczego), Roman Sobiecki (dziekan KNoP SGH) i prof. Jan Solarz (Społeczna Akademia Nauk w Warszawie). Ponadto komunikaty badawcze wygłosili doktoranci KNoP SGH Daniel Jabłoński i Tomasz Nowowiejski. Obrady były moderowane przez naukowców z KNoP SGH: dr Agatę Adamską, prof. Stanisława Kasiewicza, prof. Piotra Masiukiewicza i prof. Elżbietę Mączyńską. W debacie zabrało głos kilkanaście osób. Wybrane fragmenty tych wystąpień przedstawiono w końcowej części niniejszego Biuletynu. Ramy tej publikacji uniemożliwiają pełną relację z de-

baty. Zainteresowani znajdą ją w stenogramie (publikowanym na stronach internetowych KZFP KNoP oraz ZK PTE http://www.pte.pl/243_konferencje_cd.html).

W ramach najkrótszej konferencyjnej syntezy można stwierdzić, że debata miała charakter interdyscyplinarny, co sprzyjało jej kompleksowości. Wypowiadali się nie tylko naukowcy, ale i praktycy, w tym prawnicy, socjologowie, psychologowie, dziennikarze i in. Referenci i dyskutanci wskazywali na groźny syndrom niedorozwoju instytucjonalnej infrastruktury upadłości, rozumianej jako całokształt rozwiązań i narzędzi makro- i mikroekonomicznych, prawnych oraz organizacyjnych, kształtujących warunki funkcjonowania przedsiębiorstw, w tym w okresie przed upadłością, w jej trakcie oraz po jej ogłoszeniu. W praktyce występuje tu swego rodzaju kwadratura koła: upadłości są niedostatecznie zdiagnozowane, m.in. z powodu niedorozwoju instytucjonalnej infrastruktury upadłości, a niedorozwój ten z kolei stanowi dodatkowy czynnik zagrożenia upadłością.

Wyniki debaty konferencyjnej przedstawione zostały w czterech blokach tematycznych. Część I dotyczy krajowego i globalnego wymiaru bankructw i upadłości. W części II prezentowane są kwestie efektywności postępowań upadłościowych oraz racjonalności ich regulacji. W części III przedstawiane są kierunkowe rekomendacje dotyczące prawa upadłościowego i naprawczego. Opracowanie zamykają końcowe refleksje, stenograficzne fragmenty debaty i opinie medialne.

Wraz z zespołem realizującym grant pt. „Efektywność postępowań upadłościowych” zachęcam do zapoznania się z prezentowanymi w niniejszym Biuletynie materiałami i do udziału w kolejnych debatach, a także do wypowiedzi na ten temat. Będziemy też zobowiązani za nadsyłanie opinii na adres Katedry Zarządzania Finansami Przedsiębiorstwa KNoP SGH <http://www.sgh.waw.pl/katedry/kzfp/>.